

РЕЦЕНЗІЯ

доктора педагогічних наук, професора, головного наукового співробітника
відділу взаємодії університетів та суспільства Інституту вищої освіти

Національної академії педагогічних наук України

КОВАЛЬЧУК ГАЛИНИ ОЛЕКСАНДРІВНИ

на дисертацію

КОЗУЛІ Віталія Михайловича

**«ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛІТИКИ ІНКЛЮЗІЇ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ
ПРОСТОРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ»,**

подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
«011 Освітні, педагогічні науки» (Політика і лідерство у вищій освіті)

Актуальність теми дослідження.

Сучасний глобалізований цифровий світ формує нові вимоги до всіх галузей гуманітарної діяльності людини, в тому числі і до системи освіти. Вища освіта вважається важливим елементом для розширення можливостей індивідів і суспільства, а можливість отримання вищої освіти для людей з особливими освітніми потребами характеризує рівень соціального та гуманістичного розвитку держави.

Імплементация політики інклюзії в систему української вищої освіти регулюється вимогами Болонського процесу, євроінтеграційними прагненнями нашої держави та багатьма міжнародними (наднаціональними) доктринами і документами. Воєнні дії, що точаться в Україні, призводять до збільшення чисельності осіб з особливими освітніми потребами (ООП) в силу різних причин. Здобуття вищої освіти є елементом соціальної інклюзії, що дає можливість особам з ООП бути повноцінними членами суспільства. Відповідно, в умовах війни питання імплементації політики інклюзії у вищу освіту не втрачає своєї актуальності та набуває все більшого значення.

Дисертаційне дослідження В.М. Козулі спрямоване на обґрунтування теоретико-методичного та концептуального підґрунтя імплементації в українських ЗВО політик інклюзії в ЄПВО, оскільки комплексні та системні дослідження цієї проблеми щодо вітчизняної системи вищої освіти на національному та інституційному рівнях досі відсутні. З огляду на викладене, подана до рецензування дисертація є сучасним, затребуваним та високозначущим науковим здобутком у полі національної освіти і науки.

Новизна результатів дисертації. Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження В.М. Козулі полягає у тому, що: *уперше:*

– виявлено тенденцію використання комплексного підходу до імплементації політики інклюзії в ЄПВО (від політичної підтримки на міжнаціональному та національному рівнях до реалізації окремих проєктів щодо сприяння інклюзії та кооперації окремих університетів в альянси з метою сприяння якості, інклюзивності та конкурентоспроможності вищої освіти в рамках Болонського процесу);

– визначено принципи (*недискримінації, рівності можливостей, доступності та універсального дизайну, поваги до різноманіття, участі та залучення, соціальної справедливості й сталого розвитку*), цінності (*прав людини, справедливості, різноманітності, доступності, академічної свободи, інституційної автономії та соціальної відповідальності ЗВО*) та підходи (*людиноцентричний, компетентнісний, комплексний і доказово-орієнтований*) імплементації політики інклюзії в ЄПВО;

– здійснено періодизацію розвитку феномену інклюзії у національній вищій освіті на основі принципу зміни освітньої парадигми до організації навчання осіб з особливими освітніми потребами та виділено 5 ключових періодів нормативно-правового регулювання в Україні з 1991 року й донині;

– розроблено класифікацію документів за певними критеріями (за рівнем регулювання, ієрархією, ступенем узагальнення змісту, функціональним призначенням та суб'єктами формування), що регламентують політики та процедури імплементації інклюзії в ЄПВО, що дозволило систематизувати підходи до управління інклюзивною політикою у вищій освіті;

удосконалено:

– поняття «інклюзивне навчання у вищій освіті» у частині його трактування як комплексного процесу забезпечення рівного доступу до якісної освіти для людей з особливими освітніми потребами, включно з участю у навчанні, культурних заходах і житті закладу, активного зменшення виключення в освітньому процесі та створення єдиного освітнього простору для гетерогенних груп, де ключовим елементом є пристосування освітніх спільнот до потреб осіб з ООП;

– організаційно-управлінські, нормативно-інституційні механізми імплементації політики інклюзії в діяльність вітчизняних закладів вищої освіти на основі європейського університетського досвіду.

Практичне значення результатів дисертації. Практичне значення одержаних результатів полягає у формулюванні рекомендацій щодо вдосконалення політики інклюзії на національному та інституційному рівнях. Розроблені пропозиції передбачають внесення змін та доповнень до чинних нормативно-правових актів, що регулюють інклюзивне навчання в ЗВО, та вдосконалення інструментів відображення інформації про інклюзію у вищій освіті у Державній службі статистики України.

Отримані результати закладають теоретичне підґрунтя для подальшого вдосконалення політики інклюзії у вищій освіті України та можуть бути використані при розробленні національних стратегій, інституційних програм розвитку, а також у практиці управління закладами вищої освіти з метою формування інклюзивного, соціально відповідального освітнього середовища та розроблення навчально-методичних матеріалів з проблем інклюзії в освіті.

Важливим і позитивним є те, що наукове дослідження пов'язане з науковими темами відділу взаємодії вищої освіти та ринку праці Інституту вищої освіти НАПН України «Механізми взаємодії вищої освіти та ринку праці» (НДР 0112U002214, 2022–2024 рр.) та «Механізми розвитку інноваційної діяльності університетів в умовах повоєнного відновлення

України» (НДР 01250000523, 2025–2026 рр.), що свідчить про його органічний зв'язок із пріоритетними напрямками розвитку сучасної педагогічної науки в Україні та ЄС.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та дотримання принципів академічної доброчесності. Дисертація Козулі Віталія Михайловича є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові результати, розробки, висновки та рекомендації одержані автором особисто. У публікаціях, написаних у співавторстві з науковим керівником д.п.н. Ю.А. Скибою, здобувачу належить концептуалізація ідей, розробка методів дослідження, збір даних, їх валідація, а також статистичний аналіз, що становить понад 80% тексту. У роботі не виявлено ознак плагіату чи неправомірних запозичень; використання ідей та текстів інших авторів має належні посилання на відповідні джерела, що засвідчує дотримання принципів академічної доброчесності та положень Постанови КМУ № 928 від 30 липня 2025 року. Інструменти штучного інтелекту цілеспрямовано в роботі не використовувались.

Мова та стиль викладення результатів. Дисертацію викладено державною українською мовою. Текст роботи характеризується логічністю, послідовністю викладу матеріалу, дотриманням наукового стилю та коректним використанням фахової термінології. Загальні висновки дисертації відзначаються змістовною повнотою, належним рівнем узагальнення одержаних результатів та їх відповідністю поставленій меті й визначеним завданням дослідження.

Зміст та структура дисертації

Дисертація Козулі В.М. характеризується чіткою науковою логікою викладу матеріалу, внутрішньою змістовою узгодженістю та обґрунтованою структурою. Доцільно підкреслити високий аналітичний рівень визначення мети та п'яти взаємопов'язаних дослідницьких завдань, які диктують усьому тексту змістовної завершеності, системності й логічної послідовності.

Кваліфікаційну наукову працю побудовано за класичною академічною схемою: вона містить Вступ, три розділи із ґрунтовними висновками до кожного з них, Загальні висновки, Список використаних джерел та Додатки.

У **вступі** здобувачем переконливо обґрунтовано актуальність обраної теми, чітко окреслено об'єкт, предмет та методологічну основу дослідження, яка базується на фундаментальних працях провідних вітчизняних вчених у галузі соціальної інклюзії та побудови єдиного європейського простору вищої освіти – ЄПВО, наведено нормативне обґрунтування актуальності напрямку наукового дослідження. Кваліфіковано представлено комплекс взаємодоповнювальних методів наукового пошуку (історіографічний, ретроспективний, тематичний і порівняльний аналіз тощо), які дозволили реалізувати дослідницький задум.

У **першому розділі** «Політика інклюзії у сфері вищої освіти як предмет наукового дослідження» (с. 25-77) автором здійснено ґрунтовне теоретико-аналітичне осмислення феномену інклюзії в системі вищої школи. Здобувачем успішно визначено поняттєво-термінологічний апарат проблеми,

детально систематизовано підходи до визначення категорій «інклюзія в освіті», «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання», «інклюзивна освітня політика» та інші. Особливу наукову цінність має представлена у розділі авторська періодизація розвитку вітчизняного нормативно-правового регулювання інклюзії, в основу якої покладено принцип зміни освітньої парадигми ставлення до організації навчання осіб з ООП. Виділені автором п'ять історичних періодів у нашій країні (від 1991 року до нинішнього часу) наочно демонструють еволюцію вітчизняного законодавства від медичної моделі та ізольованих спеціальних технологій до сучасної соціальної парадигми інклюзії відповідно до міжнародних вимог.

У другому розділі *«Реалізація політики інклюзії в Європейському просторі вищої освіти»* (с. 78-124) дослідник фокусує увагу на тенденціях та особливостях впровадження інклюзивних практик на наднаціональному рівні у ЄС. Проаналізовано значний масив документів Болонського процесу – від Празького комюніке (2001 р.) до Римського (2020 р.) та Тиранського (2024 р.) комюніке, конференцій міністрів, а також офіційних повідомлень Європейської комісії що стосуються даної сфери. Автор переконливо простежив трансформацію підходу до інклюзії: від розгляду її як недостатньо оформленого складника соціального виміру університетської освіти до її утвердження як стратегічного пріоритету та базової характеристики ЄПВО на наступне десятиліття згідно доктрини ЄС-2030. Важливим теоретичним здобутком розділу є розробка оригінальної класифікації документів, які регулюють процедуру імплементації інклюзії в ЄПВО (за рівнем регулювання, ієрархією, ступенем узагальнення, цільовим змістом та суб'єктами формування). Окрім цього, у розділі здійснено детальний аналіз кращих інституційних практик провідних європейських університетів (Трініті-коледжу Дубліна, Університету Барселони, Утрехтського університету тощо) та виявлено їхні спільні параметри, зокрема: наявність окремих стратегій EDI, створення спеціалізованих адміністративних підрозділів супроводу, використання менторства, наставництва, програм підтримки студентів-біженців та мігрантів.

У третьому розділі *«Концептуальні засади імплементації політики інклюзії у вітчизняному просторі вищої освіти»* (с. 125-180) дисертант переходить до критичного аналізу українських реалій, починаючи з 2019 року. Через матрицю SWOT-аналізу автором на основі системного підходу виокремлено сильні й слабкі сторони, а також зовнішні можливості та загрози імплементації політики інклюзії у вітчизняних університетах. Обґрунтовано наявність суттєвої невідповідності між нормативними вимогами (зокрема, декларативним характером Постанови КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» № 635 від 10.07.2019 року) та реальною практикою ЗВО, що виражається у незадовільному фінансовому забезпеченні, браку спеціального обладнання, недостатньому кадровому потенціалі викладачів тощо. Логічним і найбільш вагомим підсумком цього етапу роботи стало розроблення цілісної авторської моделі реалізації інклюзивної політики у ЗВО на різних

рівнях державного й галузевого управління. Національний рівень моделі передбачає конкретні зміни до ЗУ «Про вищу освіту», актуалізацію Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання до 2029 року (з урахуванням реалій воєнного стану), впровадження МОН Національного рамкового стандарту та покращення статистичного обліку в Державній службі статистики України. Інституційний рівень моделі пропонує ЗВО дієві механізми адаптації навчальних програм, створення реабілітаційних центрів, підвищення кваліфікації НПП та розвиток безбар'єрного середовища на базі концепції інклюзії як «залучення».

Загалом, структура дисертації є цілісною, виваженою та повністю розкриває дослідницький задум автора.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, є цілком обґрунтованими, достовірними, мають вагоме теоретичне і практичне значення.

Високий ступінь обґрунтованості й достовірності результатів забезпечено: ґрунтовною методологічною базою, що спирається на праці провідних вітчизняних та закордонних дослідників; широкою джерельною базою, яка включає великий масив міжнародних актів, Болонських звітів та законів України, серед яких 136 іншомовних джерел; кваліфікованим застосуванням комплексу методів пошуку (*ретроспективного, порівняльного і тематичного аналізу, моделювання тощо*), що чітко узгоджені з п'ятьма завданнями даного дослідження.

Достовірність напрацювань дисертанта підтверджується ретельним аналізом офіційних документів (включно з комюніке 2024 р.) та проведенням об'єктивного SWOT-аналізу стану інклюзії у вітчизняних ЗВО. Результати дослідження пройшли належну апробацію на міжнародних конференціях (Мадрид, Київ, Львів), висвітлені у 4-х наукових публікаціях (зокрема у фахових виданнях України та Австрії) і всебічно обговорені на засіданнях профільного відділу Інституту вищої освіти НАПН України, що констатує їхню наукову зрілість і репрезентативність.

Оцінка повноти викладу наукових положень в опублікованих працях. Основні наукові результати дисертації повною мірою висвітлені в опублікованих працях здобувача, що включають статті у наукових фахових виданнях України та закордонних наукових виданнях (Австрія), а також доповіді на міжнародних всеукраїнських науково-практичних конференціях. Бібліографічний список дисертації та широка апробація результатів підтверджують репрезентативну джерельну основу роботи.

Дисертацію заслухано та обговорено на відкритому засіданні відділу взаємодії вищої освіти і ринку праці Інституту вищої освіти НАПН України (протокол № 4 від 24 квітня 2026 р.), де робота отримала схвальну оцінку.

Дискусійні питання та рекомендації. Загалом позитивно оцінюючи результати здійсненого В.М. Козулею дослідження, вважаємо за доцільне висловити окремі дискусійні положення та конструктивні побажання:

1. У роботі обґрунтовано, що в українській вищій освіті має реалізовуватися саме концепція інклюзії як «залучення», а підхід «Accessible university» (створення доступу) має бути лише її частиною. Таке твердження є методологічно вагомим, проте дискусійним. Чи не вважає автор, що в умовах руйнування інфраструктури внаслідок війни, архітектурно-доступний університет («Accessible university») тимчасово має стати базовим і рівноправним пріоритетом реформи інклюзивності в освіті?

2. Автором розроблено класифікацію рівнів документів, що регламентують імплементацію інклюзії в ЄПВО. Які з цих рівнів документів (*наднаціональний, національний чи інституційний*), на Вашу думку, мають визначальний (імперативний) вплив на трансформацію внутрішньої культури інклюзивності українського ЗВО в умовах воєнного часу в Україні?

3. У висновках зазначено, що імплементація Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання до 2029 року потребує додаткового залучення ЗВО до кола безпосередніх виконавців та більш детального й конкретного унормування. Які конкретні правові механізми контролю та підтримки ЗВО з боку МОН Ви бачите найефективнішими для цього?

Висновки про дисертацію. У цілому, дисертаційна робота відзначається високим рівнем наукової зрілості, логічною послідовністю викладу та глибиною аналітичних узагальнень.

Дисертаційне дослідження здобувача ступеня доктора філософії Козулі Віталія Михайловича на тему «**Імплементація політики інклюзії у Європейському просторі вищої освіти**» виконане на високому науковому рівні, повністю відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12 січня 2017 р. та чинного «Порядку присудження ступеня доктора філософії...», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами) щодо даного виду робіт.

Це дає підстави для висновку, що дисертант **Козуля Віталій Михайлович** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

Рецензент:

Доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
взаємодії університетів та суспільства
Інституту вищої освіти
Національної академії
педагогічних наук України

Ковальчук Г.О.

Г.О. Ковальчук
Директор Інституту вищої освіти
НАПН України
Драр Т.Т.
20.04.2026р

